

СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

К.О.КУЧИНА

Україна, м. Мелітополь, Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Осмислення і систематизація інтегрованих знань про виховання та становлення ціннісних орієнтацій необхідні з огляду на ситуацію, коли соціальні зміни, що відбуваються у світовому часопросторі, висувають на перший план нові цінності у сфері виховання й освіти, серед яких важливого значення надається залученню молоді до світової і національної культури, розвитку морально-етичних якостей.

Історія вчить, що в періоди суспільних трансформацій сприяння розвитку моральності, тобто керування становленням ціннісних орієнтацій, стає найактуальнішим завданням, адже, не можуть не турбувати згубні явища сьогодення, що виявляються в руйнуванні цінностей, у втраті моральних орієнтирів молоді, виникненні й поширенні негативних проявів (агресивність, байдужість, жорстокість, наркоманія, мовленнєва деградація). До того ж згубним є вплив політики мас-медіа з примітивізацією змісту, смислу й форм подачі інформації, з відстороненням медійного простору від реалізації важливої освітньо-виховної функції, що провокує формування і поширення серед молоді й підлітків викривленого смислосприйняття багатьох понять, сутності явищ і причинно-наслідкових зв'язків, привчає до спрощених уявлень про сутнісну цінність інформації. Крім того, сьогодні знецінилось значення освіченості, соціально девальвується гуманістична складова освіти, що спричинило поширення серед дітей і молоді неспроможності до оволодіння культурою, яка вважається необхідним елементом розвитку та існування людини в світі.

Висвітлюються і вимагають негайного вирішення проблеми духовно-моральної сфери буття людини: втрата світоглядних основ смислоорієнтації та соціально-культурної ідентифікації; руйнація наступності поколінь унаслідок загальної дезінтегрованості культури, ігнорування ціннісних засад і традиційних форм суспільної моралі; відсутність інтересу до вітчизняної культури, її історії, традицій, до носіїв національної самосвідомості; зниження значення освіченості як способу соціальної адаптації, культурної наступності та форми особистісної самореалізації тощо.

Академік В.Андрущенко наголошує, що: «Як система підготовки людини до

життя, освіта виконує не тільки просвітницьку (формування знань чи компетенцій), а й аксіологічну функцію. Вона формує цінності, які складають основу світогляду, духовного і морального світу людини і супроводжують її протягом життя» [2, с. 5].

Проблему виховання цінностей в освіті вивчали філософи М.Бердяєв, С.Булгаков, В.Соловйов, В.Розанов, М.Розов, П.Юркевич, Питирим Сорокін та ін.; педагоги О.Белих, О.Олексюк, О.Семашко, Б.Нагорний, Д.Чернилевський, Г.Шевченко, В.Яковенко; в кінці XX - початку XXI століття - Б.Ананьєв, В.Андрущенко, В.Барановський, М.Бахтін, І.Зязюн, С.Карпенчук, В.Кремень, В.Крижко, В.Лутай, В.Молодиченко, С.Подмазін, В.Сухомлинський, В.Тугарінов, В.Шинкарук, В.Ядов. Серед вітчизняних дослідників до проблеми звертались М.Головатий, Г.Горак, Г.Заїченко, С.Кримський, Л.Левчук, М.Михальченко, В.Муляр, І.Надольний, В.Нестеренко, М.Попович, А.Ручка, Л.Сохань, В.Шинкарук, Т.Ящук, С.Ананьїн, М.Бахтін, І.Бех, А.Бичко, В.Бутенко, Б.Грінченко, М.Каган, О.Савченко, О.Сухомлинська, В.Шубін та ін..

В межах психологічних підходів К. Абульханова-Славська, М. Бобнева, Г. Будінайте, Д. Леонтьєв, В. Мясіщев, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та інші феномен цінності розглядають як найважливішу особистісну характеристику і надають йому значення регулятора поведінки людини. Деякі вчені розглядають ціннісні орієнтації з позицій спрямованості особистості (Б. Ананьєв, В. Мерлін, К. Платонов та ін.). Зв'язок ціннісних орієнтацій з особливостями особистості, професійним становленням людини досліджувався в роботах І.Аносова, О.Антоновського, М. Бобневої, Е. Клімова, Н. Кузьміної, Н.Молодиченко та ін..

Незважаючи на досить обширний обсяг публікацій, проблема формування цінностей залишається складною та багато в чому не вирішеною, особливо, в аспекті сучасних соціальних проблем та модернізації системи освіти, оскільки, як підкреслює професор В.Молодиченко, «роль освіти в системі формування цінностей слід посилювати» [6, с.7]. І надалі науковець, аналізуючи перехід цінностей матеріалістичного суспільства до цінностей постматеріалістичного суспільства, доводить, що «до абсолютних цінностей у XX ст. приєдналося людське життя, а під впливом екологічних проблем - і життя в широкому розумінні слова» [6, с.26]. Вчений додає, що на початку XXI ст. розпочався процес міжінтеграційної зміни цінностей і ціннісних орієнтирів [6, с.31]. Все ж протилежність антропоцентристської й антропокосмістської ціннісних установок виявляється не лише у ставленні до природи, а й взаєминах людей. Окрім того, автор підкреслює, що в осмисленні ціннісного виміру

сучасних глобалізаційних тенденцій і їх відображення в освіті необхідно враховувати декілька концептуальних пластів: найрізноманітніші аспекти проблематики функціонування сфери освіти, спілки та методи повернення загальнолюдських цінностей у зміст освіти, гносеологічний і логіко-методологічний аналіз ціннісної проблематики, соціальний аспект цінностей й особливості впливу системи цінностей на формування соціального знання, культурологічний вектор взаємозв'язків ціннісних уявлень як іманентних характеристик культур, їх входження в культурну площину як конкретної епохи, так і всієї історії людства [6]. Така інтеграція знань є непростю.

Поняття цінність, що використовуються в філософії, психології, релігії і педагогіці, визначає якості об'єктів і явищ, а також теорій та ідей, що є еталоном якості та ідеалом відповідно до соціально обумовлених пріоритетів розвитку культури, як рівня усвідомленого володіння соціально-історичним досвідом гуманних відносин та створення цінностей. Отже, цінності, моральне і духовне виховання взаємопов'язані.

«Український педагогічний словник» С. Гончаренка визначає ціннісні орієнтації, як вибіркову, відносно стійку систему спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтовану на певний аспект соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі у трудовому житті. Виховання людини є керуванням, становленням або зміною її ціннісних орієнтацій.

Ми спираємось на уточнення трактування «ціннісні орієнтації» в сучасній інтерпретації, яке надає М.Окса, – «надання переваг (або відкидання) певних сенсів і побудованих на їхній основі способів поведінки, їх формування, як виховний процес на базі співвідношення суб'єктивного досвіду з наявними в даному соціумі моральними й культурними зразками [7, с.63].

Узагальнюючи загальновідомі підходи, можна визначати цінності, як структурні компоненти особистості, які є вихідними утвореннями для визначення мети активності і можуть бути подані як системи духовно-моральної саморегуляції особистості. Активність особистості реалізується лише в процесі взаємодії таких компонентів як «образ Я», ідеал, рівень домагань, самооцінка, самоконтроль.

З другої половини ХХ ст. формується нова ціннісна парадигма освіти як єдиного загальноцивілізаційного феномену. Формування Європейського простору вищої освіти змінює погляд на завдання освіти, відтак, потребує визнання її моральної складової. Концепція освіти ХХІ ст., розроблена ЮНЕСКО, вимагає пошуку шляхів удосконалення системи освіти. Досить впливовим є документ, прийнятий Радою культурного співробітництва в межах роботи Ради Європи, - Кодекс виховних

цінностей, схвалений як керівництво до дії в умовах мультикультурного суспільства.

Слід враховувати, що матеріальні цінності (пам'ятки культури, мистецтва, засоби виробництва і створені ними цінності); духовні (система сучасних наукових знань, умінь, досвід творчої діяльності, відкриття, теорії, технології; сучасна культура інтелектуальної праці; система високогуманних демократичних відносин між людьми; загальні закони розвитку особистості, суспільства і людства; закони розвитку природи і технології їх застосування; основні принципи співіснування людини і природи; культура виховання і навчання підростаючого покоління; культура всіх народів і націй, яка відображена у мові, мистецтві, традиціях, релігіях, їхній творчій активності; тисячолітні ідеали людства і світового співтовариства щодо шляхів удосконалення життя) розглядаються і як позасоціальні, і як соціальні феномени. Ми виходимо з того, що в філософії вони ґрунтовно висвітлені в теоріях: об'єктивно-ідеалістичних (неокантіанство, неотомізм, інтуїтивізм, послідовники гуссерліанської феноменології); суб'єктивно-ідеалістичних (логічний позитивізм, емотивізм, лінгвістичний аналіз в етиці); натуралістичних (теорія інтересу, еволюційна етика) та марксистській теорії.

Провідні сучасні філософські ідеології на перший план висувають завдання розвитку особистості. Концепція екзистенціалізму проголошує основними цінностями свободу, відповідальність і вибір, центральною ідеєю є самовизначення особистості у житті; концепція неотомізму ґрунтується на християнських цінностях, серед яких провідними є: віра, любов до Бога і ближнього, щастя, якого можна досягти тільки через наближення до Бога шляхом виконання обов'язку перед ним, обов'язок власного вдосконалення; прагматична концепція, інструменталізм, розглядає людську сутність в дії, а її мислення як інструмент дії; основою є ідеї ціннісного релятивізму, а саме: цінності обмежені в часі, їх існування обмежене існуванням їх творця, тобто людини, вони змінні, оскільки змінюється конкретно-історична ситуація, вторинні, адже їх існування зумовлене існуванням людства, відносні, оскільки виникають і діють у певному людському суспільстві. Ідеї ціннісного релятивізму втілились в утилітаризмі, що ґрунтується на позиції, що метою людини є прагнення до користі, благополуччя, тобто визнання цінностей ґрунтується на результатах особистісного досвіду. Ці ідеї стали актуальними і для педагогів, які вважають цінності продуктом актуального досвіду, набутого у результаті людської діяльності, інструментом такої самої дії, як знання та інтелектуальні вміння і доводять, що цінності необхідно перевіряти досвідом на надійність та корисність. Педагоги-прагматики розуміють виховання як тренування

особистості у виборі цінностей, стилю життя, як її підготовку до самовизначення у життєвих ситуаціях, як спонукання до експериментування у здійсненні вчинків з метою підготовки до життєвих реалій.

Все ж вчені засвідчують, і ми погоджуємось, що створення єдиної концептуальної теорії цінностей є складним завданням. Перш за все слід виходити з того, що накопичені людством знання про себе поєднуються в систему, яка відображає взаємодію людини з природою, суспільством і собою на основі її міждисциплінарного статусу. Тобто, людина у сучасному світі, як зазначає І. Богданова, живе і діє в кількох важливих для неї сферах: планетарній, або ноосфері, що характеризує її як істоту планети, яка забезпечує гармонійну рівновагу між планетою і собою; соціальною, або соціосфері, що характеризує її як істоту соціуму, яка досягає гармонії в системі суспільних відносин — виробничих, правових, моральних, економічних, національних, майнових, міжособистісних тощо; психічній, або психосфері, що характеризує її як істоту, яка виявляє закладені природою сили, обдарування, здібності, індивідуальність, особливості, волю та якості для досягнення гармонії з собою [4, с.163].

На думку багатьох вчених, сучасна ситуація характеризується відсутністю високоморальної ідеї, яка б поєднувала суспільства, адже культура залежить від якості основоположних ідей та ментальностей. Науковці стурбовані кризою гуманності, яка охопила соціальну, політичну, економічну, естетичну сферу суспільства і саму особистість: її почуття, поведінку, свідомість. Показниками цієї кризи є деіндивідуалізація, дегуманізація, втрата моральних цінностей, асоціальна поведінка тощо. Причиною таких та інших негативних тенденцій є забуття культури народу.

На необхідності культуровідповідної концепції виховного процесу наголошував В.Сухомлинський. Сьогодні цю думку продовжує Ш.Амонашвілі: освіта є процесом живлення душі і серця дитини усіма кращими, вищими, піднесеними, одухотвореними плодами людської культури і цивілізації [1, с.22]. Академік Б.Гершунський підкреслює: зневага до цінностей і цілей освіти – «чи не головна вада сучасної освіти» [5, с.31]. У 2010 році науковці І.Бех і К.Чорна у виданні «Національна ідея у становленні патріота України», визначили власне трактування української національної ідеї, яке й є аксіологічно спрямованим імперативом: «шляхом злагоди до процвітання». Автори вказали, що особистість - головна ланка розвитку суспільних відносин, найбільша цінність і довели, що консолідуючою основою, яка може об'єднати людей, є моральні цінності, а моральність є регулятором поведінки людини в світі [3, с.23].

Ми переконані, що на перехідному етапі від тоталітарної моделі виховання до

гуманістичної, культурологічної потрібно було посилити культурологічну складову освіти і, ймовірно, вже зараз згаяно деякий час. Все ж, слід акцентувати, що аксіологічними основами освіти і виховання є цінності певної культури.

Відтак, прилучення до національно-культурних і загальнолюдських цінностей є важливим завданням освіти. Враховуючи кризу моральності, що пов'язана з негативними впливами тоталітарного минулого, необхідно створювати цілісну систему світоглядно-аксіологічних орієнтацій на основі загальносвітоглядної трансформації. Процес формування моральності постає важливим для нового педагогічного мислення феноменом, від якого залежать подальші можливості і стратегії. Сьогодні дослідники одностайні - нова гуманістична та демократична національна парадигма виховання є поєднанням двох векторів: формування загальнолюдських, національних цінностей і реалізація природного потенціалу особистості, які спрямовані на культурне зростання особистості і прогрес суспільства.

Отже, спираючись на основні принципи реформування системи освіти: спрямованість на загальнолюдські цінності, педагогічну культуру, дітей, школу, індивідуальність, творчий потенціал учнів, створення екологічного культурно-освітнього середовища, ставлення до учня, як суверенного суб'єкта підготовки, відповідальність школи за якість його навчання і виховання, цінностями, що визначають перспективи людського буття є: людські: соціальний захист особистості, допомога, підтримка індивідуальності, творчого потенціалу, духовні: сукупний досвід людства, відображений у філософських теоріях і способах мислення, практичні: способи практичної діяльності, перевірені практикою освітньо-виховні системи, особистісні: здібності, індивідуальні особливості особистості, власна життєтворчість. Актуалізація цих цінностей становить культурне зростання особистості і входження в світову культуру.

Література:

1. Амонашвили Ш.А. Школа жизни [Текст] : Трактат о начальной ступени образования, основанный на принципах гуманно-личностной педагогики / Амонашвили Ш. А. - М. : Издат. Дом Шалвы Амонашвили, 2000. - 142 с.
2. Андрущенко В. П. Интеграция ценностей: Педагогический опыт Европы. Статья первая. Велика Хартия Університетів / В.П. Андрущенко // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. - 2013. - № 1. - С. 5-10.
3. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея у становленні громадянина-патріота (програмно-виховний контекст). / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Черкаси, 2010. – 40 с.
4. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: Навч. посіб. / І.М.Богданова. – К.: Знання, 2008. – С. 163.

5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентиров. образоват. концепций) / Б.С. Гершунский. - М.: ИнтерДиалект+, 1997. - 697 с.
6. Молодиченко В.В. Модернізація цінностей в українському суспільстві засобами освіти: філософський аналіз: [монографія] / В.В. Молодиченко. – К.: Знання України, 2010. – 383 с.
7. Окса М.М. Виховні ціннісні професійне орієнтації майбутніх учителів засобами педагогічної практики. Монографія / М.М.Окса. - Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2013. – 208 с.